अनुक्रम

- संपादकीय ३
- स्त्रियांच्या ओवीगीतातील मानसिकता : एक दृष्टिक्षेप ५
  – डॉ. सुधाकर शेलार
- लोकसाहित्य आणि स्त्रीवादी जाणिवा ११
  – डॉ. सदाशिव सरकटे
- खानदेशातील स्त्रीदैवतांची लोकगीते १९
  – डॉ. राजेंद्र चौधरी, प्रा. शिवाजी हुसे
- लोकसाहित्य संशोधन : स्वरूप व दिशा २५
  – डॉ. सर्जेराव जिगे
- शाब्द लोकसाहित्य : स्वरूप व दिशा ३३
  – डॉ. अनिल गर्जे, प्रा. डी. बी. हारकर
- लोककथा व लोकगीते संशोधन : स्वरूप व दिशा ४०
  – डॉ. राजकुमार यल्लावाड
- लोककथा व लोकगीते संशोधन : स्वरूप व दिशा ४३
  – डॉ. अनिता खंडागळे
- जुन्नर तालुक्यातील दैवते दैवतकथा, गीते आणि वारी ५३
  – डॉ. भारत हंडीबाग, डॉ. दत्तात्रय डुंबरे
- सिंधू संस्कृतीचे वारसदार गोर आणि त्यांची लोकगीते ६१
  – डॉ. सुधाकर जाधव
- महाराष्ट्राच्या लोकसाहित्यातील लोकजीवन ६५
  – प्राचार्या डॉ. एस. आर. मेहेर
- आदिवासी लोकसाहित्यातील सामाजिक व सांस्कृतिक जीवन ७३
  – डॉ. रमेश जाधवर
- प्राचीन मराठी आख्यायिकांचे स्वरूप आणि प्रकार ७९
  – डॉ. सुभाष शेकडे
- पाथर्डी तालुक्यातील धार्मिक स्थळांचा लोकतत्वीय अभ्यास ८५
  – डॉ. जालिंदर कानडे
- भलरी : स्वरूप आणि आविष्कार ९७
  – डॉ. कैलास दौंड

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr. College
Partur Dist. Jalna (M.S.)

VOLUME - VII, ISSUE - I - JANUARY-MARCH - 2018
AJANTA - ISSN 2277-5730 - IMPACT FACTOR - 5.2 (www.sjifactor.com)

मराठी अणुक्रमणिका

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२८	महिला सक्षमीकरणातील शिक्षणाची भुमिका **कविता ज्ञानेश्वर सोनुने**	१३६-१३९
२९	धनगर समाजाची ओळख: औरंगाबाद जिल्ह्यातील सातारा गावाच्या विशेष संदर्भात **विलास गोपीनाथ पारखे**	१४०-१४६
३०	साहित्य, समाज आणि महिला सबलीकरण **प्रा. डॉ. सुधाकर जाधव**	१४७-१४९
३१	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महिला अधिकार व महिला सक्षमीकरणातील योगदान **लोखंडे समता ऋषिकांत**	१५०-१५४
३२	लिंगभाव समानता : प्रश्न आणि समस्या **ज्योती प्रकाश गावंडे**	१५५-१५८
३३	आधुनिक काळात महिला उद्योजिकांची गरज: उपलब्ध योजना व संधी **प्रा. शिखा जगदीश शर्मा**	१५९-१६१
३४	स्त्री सक्षमीकरणातील शिक्षणाची भुमिका आणि परित्यक्ता **प्रा. डॉ. एस. जे. इंगळे**	१६२-१६४
३५	महिला संरक्षणासाठी कायदे **कविता दादाराव वाघमारे** **डॉ. एस. एस. पाठक**	१६५-१६८
३६	विधिमंडळ - महिला आरक्षणाचा मुद्दा **प्रा. डॉ. माधव चोले**	१६९-१७४
	महिला सबलिकरणासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या निवडक योजनेचा चिकित्सक अभ्यास **फुन्ने नारायण सखाराम**	१७५-१७७
	"लिंग संवेदिकरण आणि जागृती" स्त्री सबलीकरणातील शिक्षणाची भूमिका **श्री. प्रतिक हरिभजन शिंदे**	१७८-१८७
	जेन्डर - सामाजिक लिंगभाव - बदलाची प्रक्रिया **अनिता पगारे**	१८८-१९३
	धर्म आणि स्त्रियांचे सक्षमीकरण **प्रा. डॉ. भिक्खु एम. सत्यपाल**	१९४-१९६

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr. College
Partur Dist. Jalna (M.S.)

CONTENTS

Sr. No.	Name & Author	Pages
१	चित्रपट पटकथा लेखन: तंत्र व पद्धती **प्रा. अनिलकुमार साळवे**	१-४
२	भारतातील आद्योगिक विवाद : कारणे परिणाम व उपाय **श्री. गरबडे दादाराव बारीकराव**	५-१२
३	महाराष्ट्रातील आदिवासांच्या विकासात शासकीय योजनांचे यश अपयश **संभाजी मारोती काळे**	१३-१५
४	स्वातंत्र्योत्तर मराठवाड्यातील कथा वाङ्मय **प्रा. शिवाजी सिरसाठ**	१६-१८
५	अण्णाभाऊ साठे यांचे वाचन आणि लेखन **डॉ. घ. ना. पांचाळ**	१९-२२
६	आदिवासी समाजातील नायकडा (लभाणा) स्त्रियांचा राजकिय सहभाग आणि त्यांचे कौटुंबिक, धार्मिक, सामाजिक स्थान **घोती विद्या मगनसिंग** **डॉ. व्ही. एन. भैरागी**	२३-२६
७	गारंबीचा बापू : एक दृष्टिक्षेप **प्रा. डॉ. बाबाराव मारोती ठावरी**	२७-३४
८	भ्रष्टाचार : कारणे व नियंत्रणाचे उपाय **डॉ. मधुकर बाटसे**	३५-३७
९	महाराष्ट्रातील दलित चळवळ : स्वरूप, फलित आणि पुढील वाटचाल **डॉ. एल. यु. मेश्राम**	३८-४०
१०	मल्लिका अमर शेख यांच्या आत्मकथनातून प्रतित होणारी स्त्री ओळख आणि लिंगभाव बांधणी **प्रा. डॉ. प्रतिमा अहिरे**	४१-४३
११	अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील चित्रण **डॉ. सुधाकर जाधव**	४४-४८

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr. College
Partur Dist. Jalna (M.S.)

'गॅलेक्सि लिंक' या सहामयि प्रसिध्द झालेली मते मुख्य संपादक, संपादक मंडळ व सल्लागार मंडळास मान्य असतीलच असे नाही. या नियतकालिकात प्रसिध्द करण्यात आलेली लेखकाची मते ही त्यांची वैयक्तिक मते आहेत. तसेच शोधनिबंधाची जबाबदारी स्वत: लेखकावर राहील.

हे नियतकालिक मालक, मुद्रक, प्रकाशक विनय शंकरराव हातोले यांनी अजिंठा कॉम्प्युटर अॅण्ड प्रिंटर्स, जयसिंगपुरा, विद्यापीठ गेट, औरंगाबाद येथे मुद्रित व प्रकाशित केले.

मध्ययुगीन साहित्यान्वय

संपादक

डॉ. संतोष चव्हाण

डॉ. राजीव यशवंते

डॉ. सुधाकर जाधव

Asst. Professor
Swami Vivekanand Sr. College
Mantha Tq. Mantha Dist. Jalna

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2020

SPECIAL ISSUE-CCXVII (217)

Challenges & New Trends In Higher Education For Professional Development

Asstt. Professor
Swami Vivekanand Sr. College
Mantha Tq. Mantha Dist. Jalna

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Guest Editor:
Dr. Renuka D.Badvane
Assistant Professor
Jalna College of
social work Jalna
Dist-Jalna

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : *www.aadharsocial.com*

Aadhar Publications

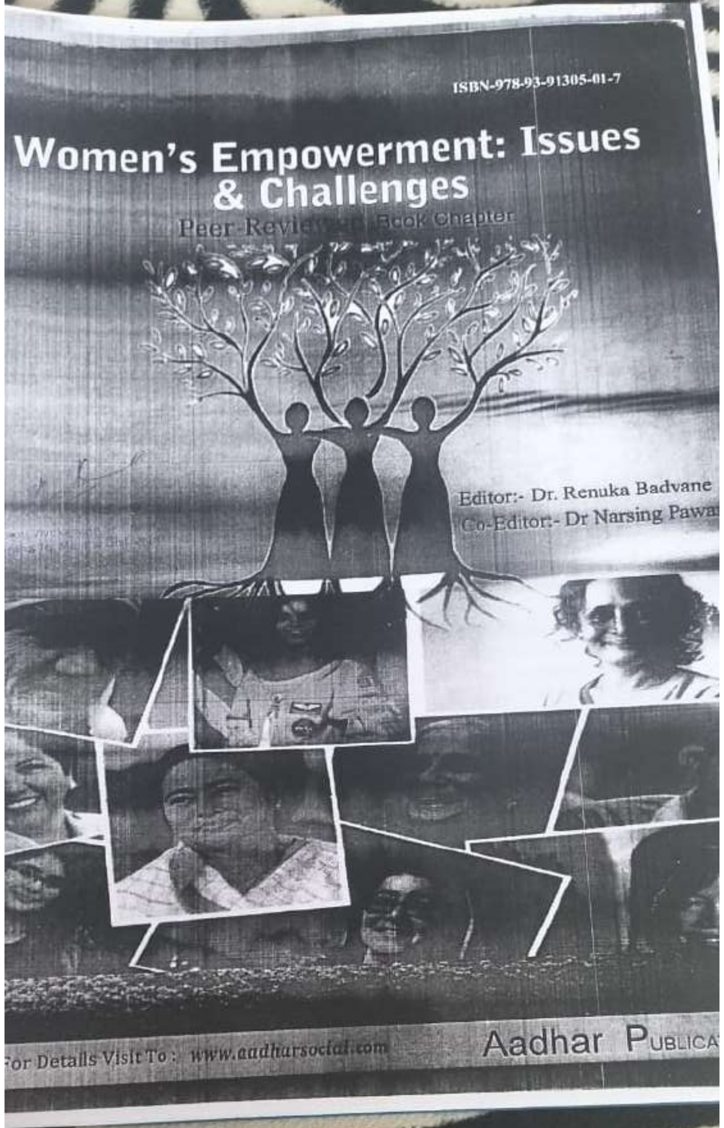
ISBN-978-93-91305-01-7
Women's Empowerment: Issues & Challenges
Book Chapter
Editor:- Dr. Renuka Badvane
Co-Editor:- Dr Narsing Pawar
For Details Visit To : www.aadharsocial.com
Aadhar

Peer-Reviewed Book Chapter March ,2021 ISBN-978-93-91305-01-7

मराठी कथेतील स्त्रीवादी लेखन प्रवाह

डॉ. सुधाकर जाधव
सहाय्यक प्राध्यापक ,लाल बहादूर शास्त्री महाविद्यालय, परतूर
मो. 9011102522 Email ID -sudhakarraonaik@gmail.com

कथा सांगणे वा कथा ऐकणे हा माणसाचा आवडता छंद आहे. म्हणून कथेचे मूळ फार प्राचीन म्हणजे लिखित वाङ्मय जन्माला येण्याच्या पूर्वीपासूनच असावे हे उघड आहे. हे सर्व प्रथम प्राचीन कथा वाङ्मय सर्व भवाक काळाच्या उदरात गडप झाले असावे. पुराणांत अनेक कथा आहेत. प्राचीन संत वाङ्मयातही कथा होत्याच. उदा. भास्कर भट्ट बोरीकर, संत एकनाथ इ. नी तत्वज्ञान सांगितले व त्याबरोबरच काही कथाही सांगितलेल्या दिसतात. इ.स.च्या तेराव्या किंवा चौदाव्या शतकात पंचतंत्राचे मराठी भाषांतर झाले. चक्रधरांच्या काही लीळातही कथा आहेतच. तंजावरच्या सरफोजी राजाने इसापनीतीचे मराठी भाषांतर करविले होते. वैजनाथ पंडितांनी हितोपदेश व सिंहासन बत्तीशी मराठीत आणले. याचाही विचार करावा लागेल. ब्रिटिश राजवटीत स.ज.छत्रे ह्यांचा (बालमित्र १८३३) पुस्तक मालेने अनेक बोधकथा व नीतिकथा प्रकाशित केल्या. या कथा म्हणजे आजच्या मराठी कथेचा आद्यत्वाचा प्रारंभ होय. असे म्हणता येईल. त्या नंतरच्या काळात बकासुराची बखर, चंद्रहास्य बखर, नलराजाची बखर इ. बखरी म्हणजे पौराणिक गोष्टी, प्रकाशित झाल्या. नंतर कृष्णशास्त्री चिपळूणकर यांनी अरबी भाषेतील सुरस व चमत्कारिक गोष्टी प्रसिध्द केल्या. तो काळ साधारणत: १८३५ ते ६५ चा असावा. त्याच पध्दतीवर दामले व सिनकर यांनी मराठी भाषेतील लिहिल्या जात असत. त्यात जीवनदर्शन घडविण्याचा किंवा कलात्मक आनंद देण्याचा उद्देश नव्हता.

संशोधनांच्या अंगाने विचार करत असताना कलात्मक कथेचा प्रारंभ हरिभाऊंच्या स्फुट गोष्टी आढाच्या लघुकथेचे वैशिष्ट्ये म्हणजे कलात्मक असे म्हणावे लागेल. कलात्मकतेच्या दृष्टिकोनातून कथा लिहिणारे पहिले लेखक म्हणजे ह.ना.आपटे होत. कलात्मक कथेला प्रारंभ १८९० मध्ये झाला. याच वर्षी हरिभाऊंनी 'करणूक' नावाचे नियतकालिक काढले व स्फुट गोष्टी या सदरखाली कथा लिहिण्यास प्रारंभ केला. हरिभाऊंनी मध्यमवर्गीय जीवनातील साधेपणा, भावोत्कट प्रसंग घेऊन आपल्या कथांची गुंफण केली. त्यात पाल्हाळ व नीतिबोध हे दोष असले तरी कथेतील भावोत्कटतेमुळे त्यांच्या कथेत कलात्मका आढळून येते. याच काळात आणखी एक कथा लेखक उदयास आला त्याचे नांव आहे सहकारी कृष्ण यांनीही उपदेशपर व मध्यमवर्गीय जीवनावर आधारलेल्या कथा लिहिल्या. सहकारी कृष्ण म्हणजे कृष्णाजी अनंत एकबोटे यांनी 'कजाग सासू', 'संक्रांत' इ. निबंधवजा कथा लिहिल्या. या काळातील कथा या कौटुंबिक अथवा सामाजिक विषय एखादे रहस्य व त्याचा उलगडा सत्याचा विजय, सद्गुणाची शिकवण यात वावरतांना दिसते.करमणूक, मनोरंजन ही मराठी कथेचे संगोपण करणारी या काळातील प्रमुख नियतकालिके होत. या खेरीज 'शालापत्रक', 'महाराष्ट्र कोकीळ', 'लोकमित्र', 'चित्ताकर्षण', 'मराठा मित्र', 'चित्रमय जगत', 'उद्यान' इ. मासिके कथेला प्रसिध्दी देत असत. यातील कथाकार श्री. बा. रानडे, ना.के. बेहरे, वा.गो.आपटे इ. होत.श्री. बा.ना.रानडे यांनी एच.जी. वेल्सच्या धर्तीवर मराठीत प्रथमच विज्ञानकथा लिहिल्या. उदा. 'तारेचे कुंपण', 'रेडियम' इ. बेहऱ्याच्या कथेतील व्यक्तिचित्रे लक्षणीय आहेत. कल्पकता व काव्यात्मकतेप्रमाणेच विनोदाचाही स्पर्श त्यांच्या कथेला झालेला आहे. आनंदकर्त्या वा. गो. आपटे यांनी ऐतिहासिक, मध्ययुगीन, पौराणिक वातावरणातील कथा लिहिल्या. या कथाकारांनी मोपासा ओ हेन्रीचे कलाटणी तंत्रही कथेत वापरण्यास सुरुवात केली होती.

याच काळात 'वामनसुता' या कथा लेखिकेने घटनाप्रधान कथा लिहून त्यात सामाजिक प्रश्नांची व स्त्रीविषयक प्रश्नांची चर्चा केली. त्याच बरोबर लक्ष्मीबाई टिळक, जानकीबाई मराठे, आनंदीबाई जयवंत यांनीही याच काळात कथा लेखन केले. 'मासिक मनोरंजन' या का.र. मित्र यांच्या मासिकात प्रथमच कथा सचित्र छापली जाऊ लागली. पहिल्या कथा, कविता, विशेषांकही मासिक मनोरंजन नेच काढला. डॉ. इंदुमती शेवडे यांच्या मते 'हरिभाऊंनी जन्म देऊन मराठी कथेला रांगती केली होती. मनोरंजनाने तिला उभी केली. परभाषिक कथा कल्पना मी तिला पुष्ट केले. तिला रंगरुप व आकार दिला. अनेक साहित्य प्रकारांच्या मेळयात लुडबुडणारी अनुषंगिक म्हणून ओळखली जाणार गोष्ट आता वेगळे अस्तित्व असलेला स्वतंत्र वाङ्मय प्रकार म्हणून मान्यता पावली. ती बहुअंशी मनोरंजनाच्या काळाकडे वळला की, मराठी कथा मनोरंजनाच्या काळाकडे वळला की मराठी कथा किती विकसित याचा प्रत्यय येतो.' म्हणून ती पुस्तके स्त्रीवादी ठरत नाहीत. स्त्री अथवा पुरुष यांच्याविषयी कोणतीही भुमिका न घेता केलेले स्त्रियांचे लेखन स्त्रीवादी नसते. स्त्रियांनी स्त्रियांवर लिहिलेली पुस्तकेही पुरुष प्रधान संस्कृतीने निर्माण केलेल्या भाषिक व वाङ्मयीन ढाच्यातच अनेक स्त्रिया लेखन करताना दिसतात. या अंगाने विचार करताना प्रा.चंद्रकुमार निलगे म्हणतात, 'प्रत्यक्ष जीवनाशी घनिष्टपणे संबंध असल्याने समाजाच्या वा समूहाच्या ज्या व्यक्तिगत वा सामूहिक जाणिवा; भावभावना, संघर्ष, श्रध्दा असतील

२५. सर्वकालीन तुकाराम

- प्रा.डॉ. सुधाकर जाधव

आजही आषाढी-कार्तिकीच्या दिंड्यांमधून अगणित ग्रामीण जनता तुकारामची अभंग तल्लीन होऊन गात असल्याचे आपण पाहतो. या दिंड्या शेवटी श्री विठ्ठलाचे पवित्र तीर्थक्षेत्र पंढरपूर येथे जातात. तुकाराम आणि वारकरी संतांनी बळकट केलेली ही लोकचळवळच आहे असे वाटते.

महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांमध्ये सर्वात जास्त कंठस्थ आणि लोकप्रिय संत म्हणजे तुकारामच. तुकारामांच्या अभंगाचा वापर म्हणींसारखा सतत करण्यात येतो. त्यांचे अभंगगाण्यासाठीच लिहिले असे जाणवते. या अभंगांनी सर्वसामान्य माणसांना अध्यात्मिक बनण्याचे मोठे कार्य केले आहे. लोकांना आत्म-साक्षतकाराची प्रक्रिया अनुभवला येते. तुकारामांनी अनुभवलेले यातनामय संघर्ष इतरांसाठी प्रेरणादायक ठरतात. प्रत्येक मानवी भावनेचा, प्रसंगांचा, परिस्थितीचा भाष्यकार हा तुकारामच ठरतो. मानवी जीवनाविषयी अपार करुणा असलेला संत शुद्रांविषयी उत्कट कळवळा असलेला महान भाष्यकार आहे. म्हणूनच संत बहिणाबाई म्हणतात.

"संतकृपा झाली इमारत फळा आली ।
ज्ञानदेवे रचिला पाया तुका झालासे कळस ॥"

पंढरपूरक्षेत्री पोहोचल्यावरही प्रथम कळसाचेच दर्शन होते. दरवर्षी पंढरीची वारी करणारे वारकरी आषाढी कार्तिकी-एकादशीला पंढरपुरी असतात. गर्दीमध्ये दर्शन प्रत्यक्ष झाले नाही तरी कळसाचे दर्शन घेतात. कळसाचे दर्शन म्हणजे श्री पांडूरंगाचे दर्शन अशी त्यांची श्रद्धा आहे. त्याचप्रमाणे संत मंडळीच्या इमारतीचा कळश म्हणजे तुकाराम यांचे अभंग आले म्हणजे सर्व संतांचे भक्तीमाहात्म्य मिळाले अशी वारकऱ्यांची श्रद्धा आहे. महाराष्ट्रातील वारकरी आणि शेतकरी तुकारामांना आपला जीवन-आदर्श मानतात. त्यांचेच उदाहरणे देतात.

तुकाराम हा वारकरी आणि शेतकरी यांच्याच अभ्यासाचा विषय आहे असे नव्हे, १९६० नंतर मराठी साहित्यात एक नवी व जागतिक संदर्भावर आधारलेली जाणीव निर्माण झाली या लेखकांना गंभीरपणे सांस्कृतिक

17-18

प्रा. डॉ. सुधाकर मि. जाधव
लालबहादूर शास्त्री महाविद्यालय,
परतूर जि. जालना

M. ९०११७०२५२२

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - VII Issue - I Marathi Part - I January - March - 2018

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2017 - 5.2
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mkt), M.B.A (H.R),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dirt), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖
Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr College

३०. साहित्य, समाज आणि महिला सबलीकरण

प्रा. डॉ. सुधाकर जाधव
मराठी विभाग प्रमुख, लालबहादुर शास्त्री महाविद्यालय, परतुर, जालना.

साहित्य आणि समाज यांच्यातील संबंध अतुट असा आहे. साहित्य निर्माण करणारा समाजातील एक घटक असतो. आणि तो समाजातील प्रश्न समाजाच्या हितासाठी लिहीत असतो. त्या त्या काळामध्ये निर्माण झालेल्या समस्यांचे प्रतिबिंब साहित्यामध्ये उमटत असते.

भारतीय समाज हा पुरूष प्रधान संस्कृती मानणारा देश आहे. या देशात महिलांना कायम दुय्यम दर्जा मिळत आलेला आहे. पुरूष प्रधान संस्कृतीमध्ये स्त्री एक उपभोगाची वस्तु म्हणुन वापरली जाते. चुल आणि मुल यामध्ये तिचे संपुर्ण आयुष्य जाते. रांधा, वाडा आणि उष्टीकाढा यासाठी तिचा जन्म आहे. मोकळा श्वास आजही तिला घेता येत नाही. लहानपणापासुन ते वृध्दापकाळापर्यंत तिला बंधनात जिवन जगावे लागते. आजही माणुस म्हणुन तिला वागणुक मिळत नाही.

मराठी साहित्याने स्त्रियांना सक्षम करण्यासाठी मोठे योगदान दिलेले आहे. स्त्री चे आत्मभान जागृत करून दुर्गा, सरस्वती आणि जननीं च्या अस्तित्वाची ओळखी मराठी साहित्यानेच स्त्रीयांना करून दिली. त्यांना न्याय मिळुन देण्याचे कामही साहित्यीकांनी व समाजसुधारकांनी केलेले आहे. आज वर्तमान काळात महिलांनी उत्तुंग भरारी घेतली आहे. आवकाशात उड्डाण घेणाऱ्या महिलांपासुन ते पती निधनानंतर सैन्यात अधिकारी पदावर रूजु होऊन पतीच्या देहाला अग्नी लावतांना सलामी देणाऱ्या महिला आज हिरीरीने आज पुढे सरसावत आहेत. प्रसार माध्यमामुळे स्त्रीयांच्या विचारात जलदगतीने बदल होत आहे. समाजाच्या सर्व क्षेत्रात स्त्रीयांपुढे येत आहे. डॉक्टर, इंजिनिअर, प्राध्यापक, जाहिरात, दुरदर्शन, मॉडेलींग, राजकीय अशा प्रत्येक ठिकाणी स्त्रियांचे अस्तित्व दिसुन येत आहे. आज स्त्रियांनी हे दाखवुन दिले आहे की, त्यांच्या हातात भविष्य सुरक्षीत आहे. आज मिडीयामध्ये स्त्रिया पुरूषाच्या खांद्याला खांदा लावुन काम करतांना दिसत आहे. समाजात परिवर्तन घडवून आणण्यात प्रसार माध्यमाची भुमिका महत्वाची ठरते.

राजमाता जिजाबाई सावित्रीबाई फुले, आईल्याबाई होळकर, झाशीची राणी, जनाबाई, मुक्ताबाई, कवीयत्री महदंबा, किरण बेदी, कल्पना चावला, प्रतिभाताई पाटील, सोनिया गांधी, मेधा पाटकर, इत्यादी स्त्रियांनी समाजापुढे आपला आदर्श निर्माण केला आहे. स्त्री सबलीकरणाची ही उत्तम उदारणे आहेत. देशातील सध्याच्या स्त्रियांना प्रोत्साहान देणारी आहे. या स्त्रियांची कामगिरी पुरूषांना सुध्दा अभिमान वाटावा अशीच आहे. आजची स्त्री पुर्वी पेक्षा बऱ्याच प्रमाणात स्वतंत्र होण्याची धडपड करीत आहे. आजची स्त्री धाडसी व कर्तुत्वान आहे.

एककडी महिलांना देवी म्हणायचे आणि दुसरीकडे त्यांच्या गभातच हत्या करायच्या अशा दुहेरी भुमिका आजच्या व्यवस्थेने बदलायला पाहिजे. महिला आयोग, महिला सुरक्षा, महिलांच्या योजना, महिला सबलीकरण हे नुसते पुस्तकी बोजड शब्द न वाटता त्याबद्दल खरोबर महत्व वाटणे गरजेचे आहे. स्त्री वादी विचारसरणीमुळे प्रमुख राजकीय शक्तीचा उदय झाला आहे. स्त्री मुक्ती आणि स्त्रीयांचा अधिकाराचा पुरस्कार करणारी स्त्री वादी ही सर्व समाजवेशक विचार श्रेणी आहे. महिला सबलीकरणाची प्रक्रिया स्त्री वादी चळवळीचा एक भाग आहे. महिला सक्षमीकरण अशी प्रक्रिया आहे की सातत्याने निरंतर चालत राहणारी आहे.

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr. College

११

अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील चित्रण

डॉ. सुधाकर जाधव
सहाय्यक प्राध्यापक, एल. बी. एस. महाविद्यालय, परतुर, जालना.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या कादंबरी लेखनाविषयी उपलब्ध माहितीनुसार त्यांनी चाळीस कादंबऱ्यांचे लेखन केले असे म्हटले जाते. त्यांच्या कादंबरी लेखनास १९४८ च्या आसपास सुरूवात झाली. त्यावेळी मुंबईत त्यांचे वास्तव्य होते. तेथील कामगार चळवळी आणि कम्युनिष्ट पक्षांशी त्यांचा संबंध आल्याने मूळच्या क्रांतीकारी तत्त्वाला त्यामुळे उजाळा मिळत गेला. त्यातून विचार-चिंतन अधिक वाढत गेले.

अण्णा भाऊ साठे यांचा जन्म वाटेगावात झाला. तेथे काही वर्षे वास्तव्य असल्याने तेथील संस्कार, जीवनानुभव, जीवनसंघर्ष लहान वयातच पाहायला मिळाला. हे सर्वंकष त्यांच्या कादंबरी आणि इतर लेखनातून आविष्कृत झाले आहे. सांगली, सातारा, कोल्हापूर या जिल्ह्यांचा सीमावर्ती प्रदेश म्हणजे वारणेचा काठ असून त्या परिसरातील लहानमोठी गावे, तेथील लोकजीवन, त्यातील संघर्ष आदी गोष्टींचा अनुभव अण्णा भाऊ साठेंच्या सोबत होता. नंतर मुंबईत पोटापाण्याच्या सोयीसाठी आल्यावर तेथील कामगारांचे जगणे प्रत्यक्ष अनुभवले. यातून ग्रामीण, शहरी, कामगार जीवनाचा जो अनुभव प्रत्यक्षात त्यांनी घेतला त्यातुनच त्यांच्या साहित्यकृतींना आकार मिळत गेला.

अण्णा भाऊ साठेंच्या कादंबऱ्यातून वैशिष्ट्येपूर्ण जीवनचित्रणाचे रेखाटन असून हा स्वातंत्र्यपूर्व काळ होता. मुरळी-वाघ्या, तमाशा अशा विपरित सामाजिक प्रथा भटक्या जमातीची पाले, दऱ्याखोऱ्यामध्ये असलेले दरोडेखोर, गावगाडा, बंडखोर नायक, पोलीसनीती, तुरुंग याबरोबरच मुंबईसारख्या महानगरातील झोपडपट्टीचा परिसर, कामगारांचे जीवनसंघर्ष, गुन्हेगार वस्त्यांमधील मानवी जीवनाचे विकृत आणि भयावह दर्शन अण्णा भाऊ साठेंच्या कादंबऱ्यातून होते.

फकिरा : सही कादंबरी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या लेखणीस अर्पण केलेली आहे. या कांदबरीत अनेक विचार, घटना, प्रसंग आदींचे चित्रण येते, ते फकिराच्या कर्तृत्वाचे, शौर्याचे आणि पराक्रमाचे वेगळेपण दाखवून दिले आहे. या कादंबरीत मांग-महार या दलितांची दुष्काळामुळे, रोगराईमुळे तसेच उपासमारीमुळे झालेल्या दुर्दशेची व्यथा कथन केली आहे. त्यांच्यावर होणाऱ्या अन्याय अत्याचारास मुखर केले आहे.

समाज व्यवस्थेत त्यांचे उपेक्षित आणि वंचित जीवन दाखवून दिले आहे. गावासाठी, गावच्या मातीचे इमान राखण्यासाठी, पोटाची भूक भागविण्यासाठी मांग जातीच्या माणसांनी अनेक उद्योग-व्यवसाय केले. कित्येक वेळा जिवावर उदार होत गावगाड्या बाहेरचं जीवन जगावे लागले यामुळे त्यांना गुन्हेगार जमात म्हणून ओळखले जात होते, त्यांना वेठीस धरले जात होते. □गुन्हेगार जमात कायद्या□ने त्यांच्या संसारावर, घरादारावर वरवंटा फिरवला गेला. ही माणसे याच देशात परकी ठरली. हे या कादंबरीतून चित्रण केले आहे.

गाव, गावगाडा त्यामध्ये असणारे त्यांचे समजून घेणे, गावाच्या मुजोरीला, वर्चस्वाला सामोरे जावून आपली घरेदारे सोडून परागंदा व्हावे लागणे हे या देशातील जातिव्यवस्थेच्या, अस्पृश्यतेच्या आणि सामाजिक विषमतेच्या वास्तवाची जाणीव करून देणारे सत्य अण्णा भाऊ साठेंनी उलगडून दाखविले आहे. हे लोक जिवंत पुतळे असून हजेरी देऊन जगण्यापेक्षा लढून मरण्याचा दृढ निश्चय केला होता. त्याविषयी निवेदकाच्या तोंडून म्हणतात, □जो बैल चुचकारून चालत नाही, त्याला परणी टोचून पळायला लावणारे हे लोक आहेत. तलवार त्यांच्यावर काबू करू शकत नाही.□१ □शेळी हुनशान शंभर दिवस जगण्या परास वाघ होऊन एक दिवस जगावं□ या निर्धाराने फकिराने भेडसगावचा सरकारी खजिना लुटला होता. फकिराबरोबरची सर्वच माणसे निर्भयी होती. मरणाला जागे करून मग त्याला कवटाळणारी

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr. College
Partur Dist. Jalna

छत्रपती शिवाजी महाराज आणि मराठी कादंबरी 'श्रीमान योगी'

- डॉ. सुधाकर जाधव
सहायक प्राध्यापक, मराठी विभाग,
स्वामी विवेकानंद महाविद्यालय, मंठा, जि. जालना

तेचे राजे छत्रपती शिवाजी महाराज हे एक अतुलनीय क्तिमत्त्व होय. या व्यक्तिमत्त्वाने देश-विदेशांतील यकांना भुरळ पाडली आहे. तेथे मराठी भाषक यक आकर्षित न होणे, तर नवलच. मराठीत चरित्रात्मक न्यांतून जे काही कादंबरीलेखन झालेले आहे, त्यामध्ये क कादंबरीलेखन छत्रपती शिवाजी महाराज या सिक महापुरुषावर झालेले आहे. कारण मराठी साचे ते एकमेव नायक होते. स्वराज्याची निर्मिती करून ज्य रयतेचे राज्य व्हावे, अशी आंतरिक तळमळीतून सासमोर आलेली प्रतिमा प्रामुख्याने चरित्रात्मक तून चित्रित झालेली आहे.

चरित्रात्मक कादंबरी लिहिताना नायकाच्या संपूर्ण वा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला जातो. यकाच्या जीवनातील काही घटना आधारासाठी घेऊन अनुरोधाने कल्पित घटनांची जुळणी करून केलेले हे उत्तम चरित्रात्मक कादंबरी होय; परंतु चरित्रात्मक मध्ये चरित्र नायकाच्या जीवनातील काही घटनांना च्या दृष्टीने महत्त्व आहे, याची कल्पना लेखकाला लागते. काही सत्यकथा व कल्पित कथांच्या आधारे ा संपूर्ण जीवनपट चरित्रात्मक कादंबरीमध्ये पाहावयास मराठी कादंबरीत चरित्रपर कादंबरीचे एक महत्त्वपूर्ण ाहे. ऐतिहासिक व्यक्तिरेखांना या कलाकृतींमधून न्याय प्रयत्न केला गेलेला आहे. छत्रपती शिवाजी महाराज, संभाजी महाराज, औरंगजेब, जिजाऊ, महादजी शिंदे, जे इत्यादी ऐतिहासिक धुरंधर व्यक्तिरेखा मराठी धून पुढे आलेल्या आहेत.

हाराष्ट्राच्या लोकसंस्कृतीचा विचार केल्यास छत्रपती हे महाराष्ट्रातील जनमानसाचे प्रेरणास्थान होय. या ने अनेक कादंबरीकारांना लिहिण्याची प्रेरणा दिली. प्रत्येक लेखकाने छत्रपती शिवराय ही व्यक्तिरेखा आपल्या आकलनानुसार मांडलेली आहे. मराठीमध्ये छत्रपती शिवाजी महाराजांवर जे काही कादंबरीलेखन झाले आहे, त्यामध्ये छत्रपती शिवाजी महाराज आणि त्यांच्या सहवासात येणाऱ्या इतर व्यक्ती यांवर कादंबरीकारांनी चांगला प्रकाश टाकलेला दिसून येतो. छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या जीवनामध्ये आलेल्या व्यक्तिसमूहात प्रामुख्याने शहाजी महाराज, जिजाऊ मासाहेब, तानाजी मालुसरे, बाजीप्रभू देशपांडे, संभाजी, दादोजी कोंडदेव, अफझलखान, संत तुकाराम इत्यादी व्यक्ती केंद्रस्थानी आहेत. या आणि इतर अनेक महनीय व्यक्तिसमूहांच्या संपर्कातच महाराजांचे व्यक्तिमत्त्व घडत गेलेले आहे आणि यांच्या सोबतच्या संबंधांना अनेक कंगोरेही असलेले आपल्याला विविध ऐतिहासिक कादंबऱ्यांतून जाणवते. मानवी स्वभाव, बदलती परिस्थिती, शत्रूचे आक्रमण, स्वराज्यावर आलेले संकट, जीवनामध्ये संघर्षाची निर्माण झालेली परिस्थिती या पार्श्वभूमीवर या व्यक्तिरेखा महाराजांच्या जीवनामध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी जे ऐतिहासिक कार्य हाती घेतले होते, ते त्यांनी आपल्या जीवनप्रवासात पूर्णत्वास नेऊन दाखविले. हे सर्व एका दिवसामध्ये सहज शक्य झाले नाही, तर पराक्रम दाखविणारी, स्वराज्यावर आणि महाराजांवर नितांत प्रेम करणारी प्रसंगी आपले रक्त सांडणारी माणसे महाराजांना लाभली म्हणून हे शक्य झाले.

मराठीतील चरित्रपर कादंबरी लेखनाला प्रेरणा देणारी कादंबरी म्हणजे रणजित देसाई यांची 'स्वामी' कादंबरी. याबाबतीत प्रा. कवठेकर असे म्हणतात, " 'स्वामी' आणि 'रायगडाला जेव्हा जाग येते' पासून मराठी साहित्यात ऐतिहासिक साहित्यकृतीची एक लाटच उसळलेली आहे. ऐतिहासिक कथा, कादंबऱ्या आणि नाटके यांची निर्मिती

मराठी अणुक्रमणिका

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२८	महिला सक्षमीकरणातील शिक्षणाची भुमिका **कविता ज्ञानेश्वर सोनुने**	१३६-१३९
२९	धनगर समाजाची ओळख: औरंगाबाद जिल्ह्यातील सातारा गावाच्या विशेष संदर्भात **विलास गोपीनाथ पारखे**	१४०-१४६
३०	साहित्य, समाज आणि महिला सबलीकरण **प्रा. डॉ. सुधाकर जाधव**	१४७-१४९
३१	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महिला अधिकार व महिला सक्षमीकरणातील योगदान **लोखंडे समता ऋषिकांत**	१५०-१५४
३२	लिंगभाव समानता : प्रश्न आणि समस्या **ज्योती प्रकाश गावंडे**	१५५-१५८
३३	आधुनिक काळात महिला उद्योजिकांची गरज: उपलब्ध योजना व संधी **प्रा. शिखा जगदीश शर्मा**	१५९-१६१
३४	स्त्री सक्षमीकरणातील शिक्षणाची भुमिका आणि परित्यक्ता **प्रा. डॉ. एस. जे. इंगळे**	१६२-१६४
३५	महिला संरक्षणासाठी कायदे **कविता दादाराव वाघमारे** **डॉ. एस. एस. पाठक**	१६५-१६८
३६	विधिमंडळ - महिला आरक्षणाचा मुद्दा **प्रा. डॉ. माधव चोले**	१६९-१७४
	महिला सबलिकरणासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या निवडक योजनेचा चिकित्सक अभ्यास **फुन्ने नारायण सखाराम**	१७५-१७७
	"लिंग संवेदिकरण आणि जागृती" स्त्री सबलीकरणातील शिक्षणाची भूमिका **श्री. प्रतिक हरिभजन शिंदे**	१७८-१८७
	जेन्डर - सामाजिक लिंगभाव - बदलाची प्रक्रिया **अनिता पगारे**	१८८-१९३
	धर्म आणि स्त्रियांचे सक्षमीकरण **प्रा. डॉ. भिक्खु एम. सत्यपाल**	१९४-१९६

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr. College
Partur Dist. Jalna (M.S.)

ISSN 2319 - 8508

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

GALAXY LINK

VOLUME - VI ISSUE -I NOVEMBER-APRIL- 2017-18 AURANGABAD

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal

IMPACT FACTOR / INDEXING
2016 - **4.361**
www.sjifactor.com

✦ EDITOR ✦

Assit. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Math's), M.B.A. (Mkt), M.B.A (H.R),

M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dirt), M.Ed.

✦ PUBLISHED BY ✦

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Vice Principal
Lal Bahadur Shastri Sr College
Part r Dist Jalna (M S)

वर्ष १० वे
अंक - ४ था (जानेवारी ते मार्च - २०२०)

UGC CARE Listed Journal
ISSN 2231 - 573X

साहित्य, कला आणि लोकसंस्कृतीला वाहिलेले त्रैमासिक

तिफण

भाग - ३

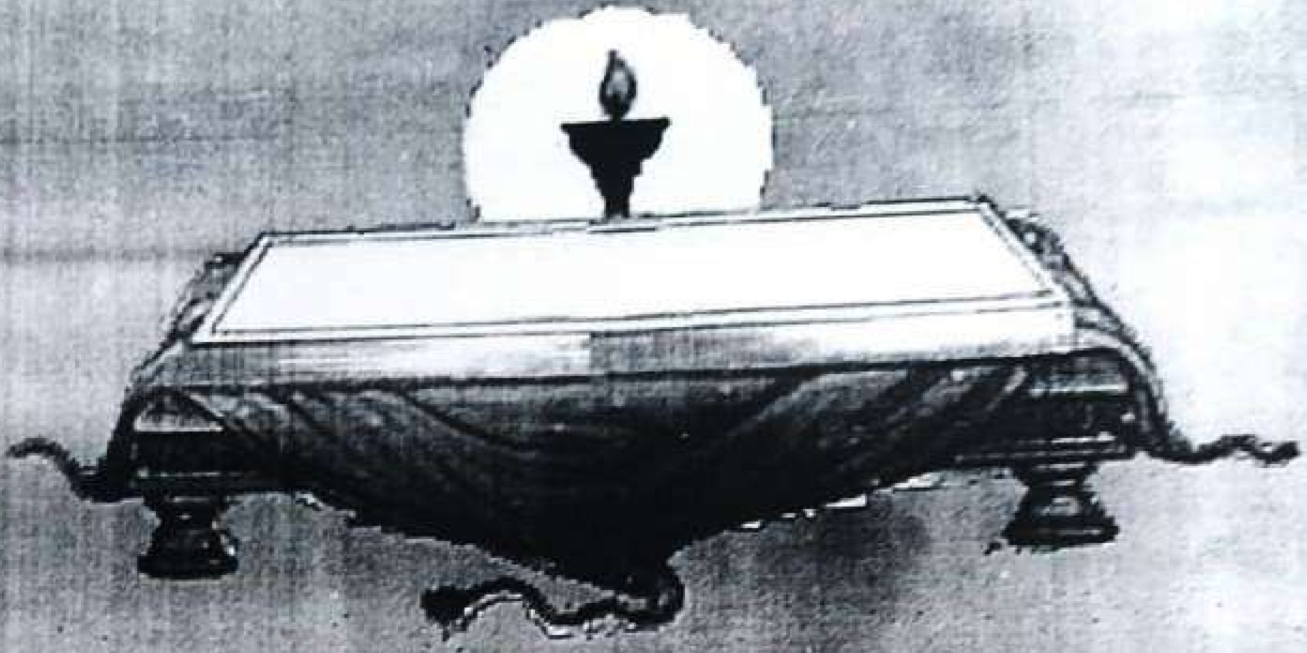

Asst. Professor
... College
... Dist. Jalna

संपादक
डॉ. शिवाजी हुसे
मराठी विभाग प्रमुख,
शिवाजी महाविद्यालय, कन्नड, जि. औरंगाबाद.

साहित्यप्रेमी सर्जनशील यशवंतराव

डॉ. सुधाकर जाधव
मराठी विभाग प्रमुख,
लालबहादूर शास्त्री महाविद्यालय, परतूर

यशवंतरावाचे कर्तृत्व चौफेर स्वरुपाचे होते. यशस्वी दृष्टा नेता, समाजसुधारक, विचारवंत, उत्तम वक्ता, लेखक, कलारसीक, कुशल प्रशासक, उत्कृष्ट संसदपटू अशा अनेक पैलूनी मढलेल त्यांच व्यक्तीमत्व आणि देवराष्ट्रे येथील शेतकरी कुटूंबात जन्म घेवून देशाच्या सर्वोच्च पदापर्यंत ची झेप पाहता ''महाराष्ट्राचा महानेता'' ही उपाधी त्यांच्या बाबतीत सार्थ ठरते.

यशवंतरावांनी हजारो माणसे जोडली, लाखो चाहते मिळविले सारा मराठी मुलूख मनाने जिंकला, महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री पद चार वेळा, केंद्रीय मंत्रीमंडळात गृह, संरक्षण, परराष्ट्र, अर्थ, इत्यादी खात्याची महत्वपुर्ण जबाबदारी, देशाच्या उपपंतप्रधान पदाची जबाबदारी असे असतांना आयुष्यात ना स्वत:चे घर, ना प्लॉट, ना फ्लॅट, ना एकरभर जमिनही स्वत:साठी कमावली नाही. डझनांनी साखर कारखाने, हजारो शैक्षणिक संस्थाना परवानगी देणाऱ्या, सहकार्य करणाऱ्या या महान नेत्याच्या निधनानंतर त्यांच्या दिल्लीच्या बँक खात्यात केवळ 36 हजार रुपये जमा होते. तेही निवृत्ती वेतनाचे.

यशवंतरावांनी उभ्या महाराष्ट्रावर व इथल्या सामान्य माणसांवर भरभरून प्रेम केले. इथल्या मातीशी इमान राखून दिन दलितांना, शोषित पिडीतांना आधार दिला. या सगळ्या राजकिय व्यापातून त्यांनी आपल्या अंगी असलेली अभिजात रसिकता कधीच मलूल होवू दिली नाही. मराठीतील जुनी नाटके, नवी नाटके, की एखाद्या गायकाची मौफिल असो ते तितक्या रसिकतेने त्याचा आस्वाद घेत असत. रोज किमान दोन तास वाचन केल्याशिवाय ते झोपत नसत. त्यांना प्रवासातही वाचनाचा छंद होता. हिराबाई बडोदेकर बडे गुलाम अली खाँ, पंडीत भिमसेन जोशी, ज्योत्स्ना भोळे इत्यादी सुप्रसिध्द कलाकारांच्या गायनांच्या मैफिली त्यांनी अनेकवेळा अनुभवल्या त्यांच्या रसिकतेमुळे साहित्य, कला, संगित, नाटक, चित्रपट, लोकनाट्य, लोककला, इत्यादी कलांना बहर आला. साहित्य संमेलनात विशेष करुन कवि संमेलनात ते कायम उपस्थित राहत असत.

महाराष्ट्रातील विशेष करुन मराठवाड्यातील किती तरी विचारवंत, लेखक, कवी यांना त्यांनी दाद देवून त्यांची कदर केली. तर्कतिर्थ लक्ष्मण शास्त्री जोशी, ना.सी.फडके, वि.स. खांडेकर, गं.दि. माडगुळकर, सरोजीनी बाबर, पु.लं. देशपांडे, नरहर कुरुंदकर, वंसत बापट, वसंत कानेटकर, ना.धो. महानोर, रंजित देसाई या शारदेच्या दरबारातील अनेक मंडळींना त्यांनी जवळ केले. त्यांचा आदर केला.

RNI No. MAHMAR/2017/75320
ISSN No. :2582807X

आशयघन

मराठी साहित्य त्रैमासिक

वर्ष पाचवे | अंक तिसरा | जूलै-ऑगस्ट- सप्टेंबर-२०२०

Website: www.ashayghan.in
Email: chiefeditor@ashayghan.in

संपादक
डॉ. संजीवनी तडेगावकर
४, ज्ञानेश्वरी, दत्त मंदिर, शिवनगर
अंबड रोड, जालना ४३१२१३
tadegawkarsanjiwani@ashayghan.in

अनुभव प्रतिष्ठान, जालना

Asst. Professor
Swami Vivekanand Sr. College
Mantha Tq. Mantha Dist. Jalna

RNI No. : MAHMAR/2017/75320

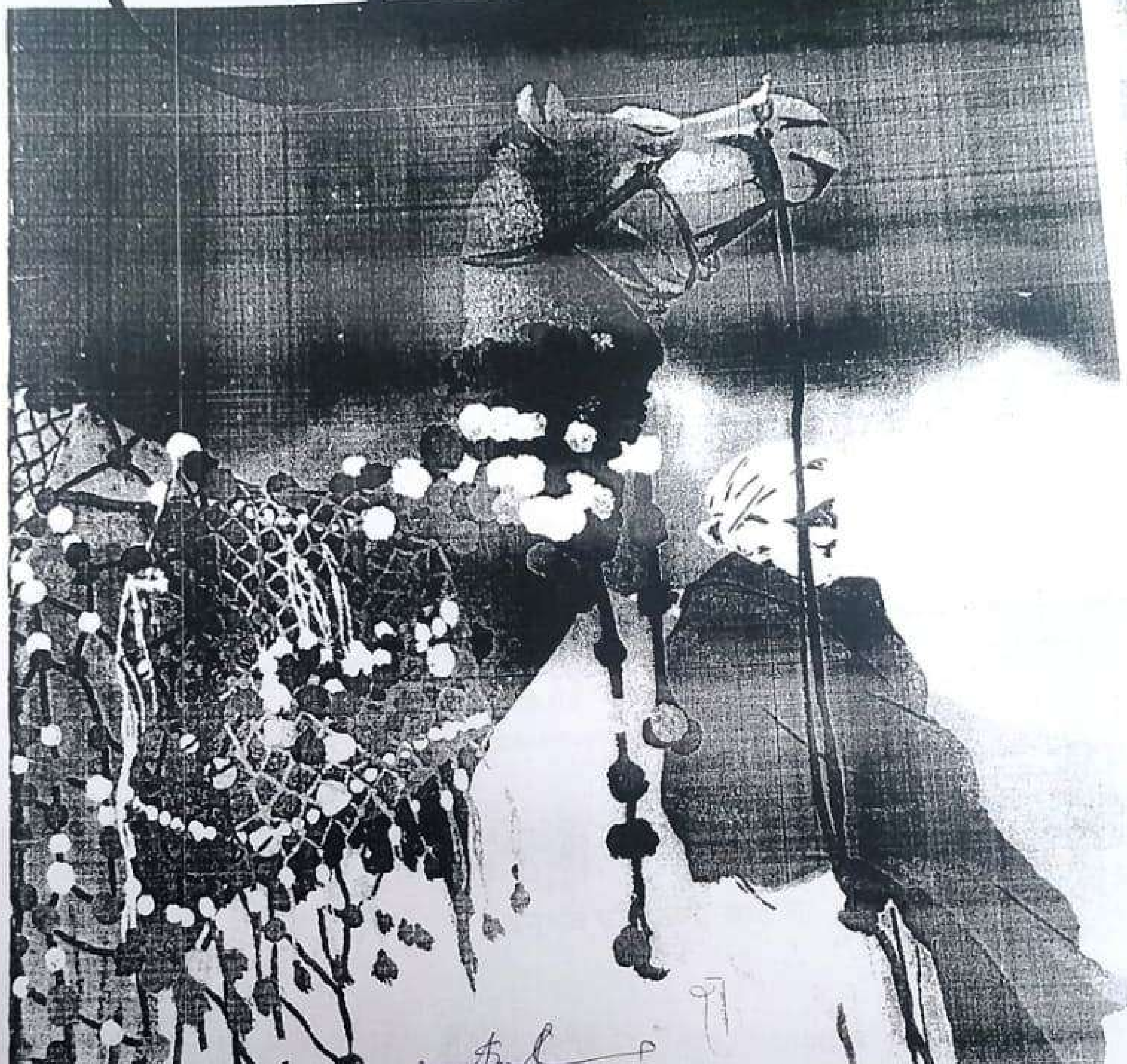

Asst. Professor
Swami Vivekanand Sr. College
Mantha Tq. Mantha Dist. Jalna

वर्ष पाचवे | अंक तिसरा | जुलै - ऑगस्ट - सप्टेंबर 2020

तिफण

वर्ष : १७ वे । अंक १ला । एप्रिल-मे-जून - २०२२

कुळवाडीभूषण

छत्रपती शिवाजी महाराज

विशेषांक

ISSN 2231-573X

साहित्य, कला आणि
लोकसंस्कृतीला वाहिलेले

त्रैमासिक

तिफण

वर्ष : नववे, अंक : चवथा
जानेवारी–फेब्रुवारी–मार्च २०१९

लोकसाहित्य विशेषांक

संपादक :
प्रा. शिवाजी भिकाजी हुसे

अतिथी संपादक :
डॉ. सर्जेराव जिगे

संपादक मंडळ :
डॉ. रामचंद्र झाडे, डॉ. प्रकाश खेत्री,
डॉ. सर्जेराव जिगे, डॉ. कैलास दौंड,
प्रा. संजय मल्लेराव, प्रा. आर. व्ही. वाघमारे
डॉ. तुषार चांदवडकर, डॉ. राजेंद्र चौधरी,
डॉ. रामनाथ वाढे, शफी बोल्डेकर

मुखपृष्ठ : अक्षदा अँडस्
रेखाटने : सुनिल यावलीकर, अमरावती
मुद्रक : रुद्रायणी, औरंगाबाद.
मुद्रितशोधन : तत्सत

अक्षर जुळणी, मांडणी व सजावट :
नीट एन्टरप्रायजेस, औरंगाबाद.
फोन : ८४८८४७५२०८

*** वर्गणी ***
वार्षिक : २००, आजीव : २०००
वर्गणी अशीही भरता येईल –
संपादक, 'तिफण', बँक ऑफ महाराष्ट्र
शाखा कन्नड, खाते क्र. 60287405377
आय.एफ.सी. कोड क्र. MAHB0000259

स्वागत मूल्य : ५० रु.

संपादन : अवैतनिक

साहित्य व वर्गणी पाठविण्याचा पत्ता:
संपादक, तिफण, 'शिवार', श्रीराम कॉलनी,
हिवरखेडा रोड, कन्नड – ४३१ १०३
ता. कन्नड, जि. औरंगाबाद.
मो. : ९४०४०००३९८
E-mail - huseshivaji@yahoo.com

(या अंकातील लेखकांच्या मताशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.)

या नियतकालिकास महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाकडून अनुदान प्राप्त झाले आहे; परंतु या नियतकालिकात प्रसिद्ध झालेली मते मंडळास मान्य असतीलच असे नाही.